

EMLÉKEZÉS

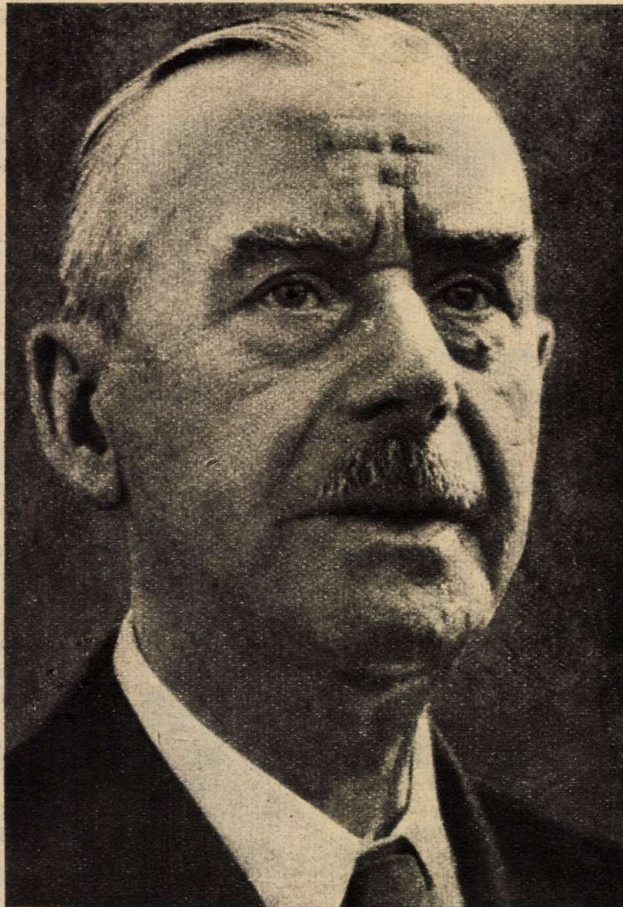
Thomas Mann

Bár néhány napja már, hogy a gyászír megérkezett, és az ember lassan, észrevétlenül kénytelen elhinni a hihetlent: hogy Thomas Mann nem él — mégis nagyon nehéz egyszerű, józan szavakkal számotvetni mindazzal, amit ő jelentett és jelent.

Hogy miért hihetetlen egy nyolcvanéves öregember halálának híre? — Képtelen, felháborító igazságtalanságnak érzem, hogy valaki ne bírja befejezni munkáját, amelyért élt, s amely másokért él... Micsoda gonosz, kicsinyes játéka a sorsnak, hogy az alkotó agyat, tollfogó kezét épp annak a műnek a befejezése előtt bénította meg, amely mintegy negyven éven át alakult, teljesedett a csodálatos műhelyben? Nem fog már elkészülni sem a »Félix Krull«, sem a többiek — ez hihetetlen...

De ami elkészült, az külön világ, valósághoz hű mégis öntörvényű, mint minden óriás-alkotóé. A humanizmus világa ez: a polgári konzervatív humanizmusé, mely új, modern, égetően időszerű értelmet nyert a »modern« irracionálisizmusok és a fasizmus elleni bátor küzdelemben, s az ember jogaiért sikraszállva túllépett a pusztán polgári körén s az iróniáé, melyben egyszerre öltött formát polgárvolta és túljutása a polgári magatartáson — világszemléletének e különös, de szervesen összefüggő kettőssége. Mert ki tudná elválasztani Settembrini alakjában a szeretetre méltó humanistát és pedagógust a megmosolyogni való kintornástól, ki egyhangú szóáradatával hiába szegül szembe a sokkal mákonyosabb, mérgezarvárszú Naphta nyaktörő fogalmi labdázásainak, prefasizta demagógiájának? Így egészül ki a polgári humanizmus önmaga bírálatával, így mutatkozik meg egyszerre egykori szépsége és hatálytalansága, és egy új, harcos humanizmus szükségessége.

És ez a világ egyben a fejlődés világa is. Thomas Mann pályája nem ismer szédítő szökelléseket — hullámozó, mégis egyre följebb ívelő. Igaz, hogy már kezdőpontja is roppant magaslat a világirodalom hegyláncolatában. De micsoda utat tett meg az író, — hogy csak ezt a példát említsük, — hallhatatlan művész-novelláitól, a Tónió Krögertől és a Halál

Velencében-től a Doktor Faustus-ig! A művész és az élet elvont ellentététől, a kapitalista társadalomban szükségszerűen magáramaradt művész tragédiájától az egész kapitalista művészet, kultúra, társadalmi élet végzetes válságának ábrázolásáig, s a fénysugarig, mely túlmutat a sötöttség birodalmán. Természetesen nem egyszerűen Thomas Mann világnézete, írói tehetsége fejlődött — megdöbbentő, haláláig megőrzött fiatalosága éppen abban áll, hogy mindvégig híven követte a világ fejlődését, újra és újra legyőzve önmagát és osztályának szűk korlátait.

E könyörtelenség, amelynek segítségével minden időben leszámolt a kényelmes alkuvásokra csábító valósággal — ez az író Thomas Mann legirőbb vonása. Életműve két szempontból is a realizmus nagy diadala. Egyrészt az engeli értelemben, amennyiben — főként a harmincas éve-

kig — a mű túlmutatott alkotója tudva vallott világnézetén, megelőzte annak fejlődését, másrészt a kor talános értelemben megsemmisítő győzelem a kor összes antirealista irányzatai fölött. A valósághoz ragaszkodni még akkor is, ha az fájdalmas is — ez Thomas Mann ars poetikájának sarktétele.

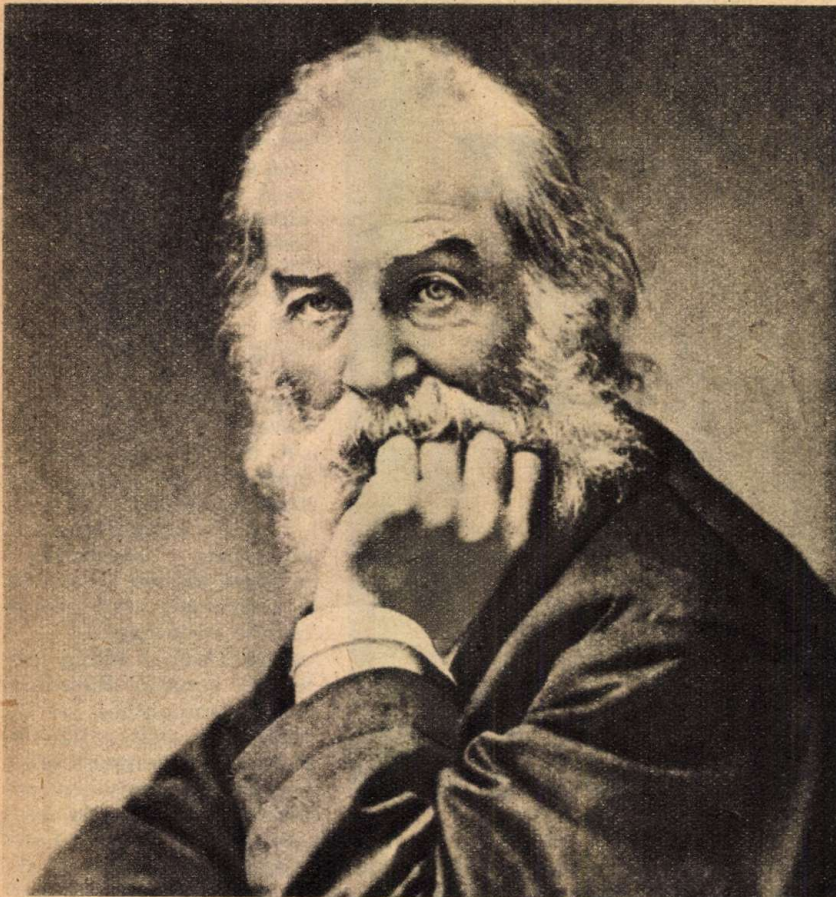
Thomas Mann a harmincas évektől fogva egyike volt azoknak a Kommunista Párton kívülálló erőeknek, amelyek — végső soron a Párttal is együtt — a német nép, a német kultúra becsületét megmentették a teljes romlástól. A művész, akit sokan az elefántcsonttorony megközelíthetetlen lakójának láttak, vagy szerettek volna látni, sohasem akart független lenni a politikától: »Azt az embert, aki ma, — mint néha hallhatjuk — kijelenti: «politikával nem törődöm», nemde nagyon ízetlennek találjuk? Az ilyen kijelentést nemcsak önzőnek és életismeret híján lévőnek érezzük, hanem ostoba önámításnak, alantasnak és ostobának is... Igen, ez a lényeges, ez a döntő: Az ember kérdése ma politikai vonatkozások alakjában jelenik meg életveszélyes végső komolysággal, — s épp a költőnek, akit a természet és a sors mindenkor az emberiség legveszélyesebb őrhelyére állít, lenne megengedve, hogy megszökjön a döntés elől?« E hivatástudattól fűtött szavak nem-

csak háború előtti és alatti bátor, áldozatos anti-fasiszta fellépését magyarázzák, nemcsak azokra a küzdelmeire vetnek fényt, melyet a háború után vívott a békéért, és az egységes Németországért, de nélkülözhetetlenek akkor is, ha művészetéhez értő szándékkal közeledünk.

A könyvet, amelyből az idézetet vettem, az »Európa, vigyázz!«-t a halálhír után olvastam el újból, és ismét úgy éreztem: lehetetlen, hogy ez a nagy író és harcos, ily időszerű igazságok kimondója merev, kihűlt, összeszorított ajkát többé már ne mozdíthatná szóra; hogy e nagy munkás, ki pihenést év-

tizedekig nem ismert, örökre megpihent volna. Nem hihetjük halálát, míg szavait nemcsak a múltból, de a jövőből érkezőeknek is érezzük. Példa erre ez a tizenhétéves mondat: »A szabadságnak fel kell fedeznie a maga férfiasságát, meg kell tanulnia páncélt ölteni és védekezni halálos ellenségével szemben, a legkeserűbb tapasztalatok után meg kell végre értenie, hogy az olyan pacifizmussal, amely bevallja, hogy *semmi áron sem* akar háborút, nem elűzi, hanem előidézi azt.« Ki mer ezután beszélni mereven lezárt ajakról, örök pihenésről?

Eörsi István

WHITMAN EMLÉKEZETE

Amikor 1855 júliusában, Brooklynban, az akkor még jelentéktelen kis külvárosban megjelent egy szokatlan, széles alakú, mindössze 94 oldalas kis verseskönyv, mely a »Leaves of Grass« — Fűszálak — címet viselte, aligha gondolta valaki, hogy ez a kötet, és szerzője, a 36 éves, szelíd, ősz hajú író, Walt Whitman, még az irodalmi harcok kereszt-tüzébe fog kerülni, s hogy ettől a dátumtól és ezzel a névvel fogják jelölni a sajátos amerikai költészet kezdetét. Emersonon, a kiváló esztétán kívül nem akadt ugyan egyelőre senki, aki hitt volna abban, hogy új fejezet indult meg a Fűszálakkal ennek az ifjú országnak az irodalmában, de ez nem csüggesztette Whitmant. Maradt, aki volt, »a kéz-

művesek, a gépészek, a dolgozó emberek költője«.

Amerika ezekben az években Whitman szeme előtt nőtt az államok konglomerátumából nemzetté. Ekkor hág tetőfokára a rabszolgakérdés, ekkor folyik az éles vita az emancipációról. Gazdaságilag és politikailag korlátlan lehetőségek előtt áll az ország és Whitman épp ezeknek tudatában hozza létre merőben újszerű, hatalmas költészetét. Azt vallotta, hogy az ember boldogsága és jóléte csak a teljes demokráciában érhető el, mert az felszabadítja az egyént, teret enged tehetségének és az egyének kibontott erejéből építi fel a tömegek hatalmas erőit. Felismeri: Amerika a jövő országa, amelynek problémáit nem lehet konvencionális

formákban elmondani. Az amerikai költészet eladdig az európai, főleg az angol romantikus költészetből táplálkozott. Whitman egyszerre robantja a régi formát és a hagyományos tartalmat. Fűtül a »nemes tradíciók«-ra. Megteremti és tökéletessé fejleszti azt a sajátos, »formátlan« formát, a szabad verset, amely kötetlenségével, hatalmasan hullámzó ritmusával, szabad és mégis átgondolt áradásával valóban egyetlen megfelelő külső az új és merész mondanivaló számára. Whitman előtt az élet legapróbb mozzanata egyenlő fontos a legnagyobbval, egy fűszál nem kisebb csoda a csillagoknál, de a legnagyobb csoda, maga a tökéletesség, a világok központja: a teremtető, erős, okos Ember, legyen bár fehér vagy színes, szabad vagy rabszolga.

És ekkor, 1864-ben jön a polgárháború. Whitman fáradhatatlanul dolgozik, mint ápoló egy katonakórházban, s mint költő, aki szárnyaló versekben örökíti meg a harcok dicsőségét. A háború után azonban rá kell döbennie, hogy az egész nem másért volt, minthogy a rabszolgákat a gyapot déli poklából a gyárak északi poklába vesse, mint jóformán ingyen munkaerőt. Az ötvenes évek, a polgárháború legendás kora után jön a keserű kiábrándulás, a korrupció, a pénz, a tőke, a bankárok uralma. Whitman úgy érzi, egész költészetét, minden nemes célját csúfolja meg ez a kor. Nem táplál tovább illúziókat, de el sem tántorul elveitől. Felismeri és megéneklí az új helyzetet, a vers mellé segítségül hívja a prózát is, hogy elmondhassa kiábrándulását, amely azonban nem az embertől való elfordulást jelenti. Hítét a fejlődésben, az emberi erő és jog győzelmében sosem veszti el.

Most, száz évvel a Fűszálak megjelenése után a Béke-Világban a megemlékezések sorába helyezte Whitman kötetét. Joggal. Whitman írta ezeket a mondatokat: »A fő dolog: egyik nép értse meg a másikat, mint testvér a testvért... Úgy együvé vagyunk zárva, mint az utasok a hajóban, összekötve jöbanrosszban. Ami veszedelem az egyiknek, veszedelem a másiknak is... Az emberiség most nyugszik, de várva várja egy új rend eljövételét... amelynek győzelme be fog következni, mert az egyszerű emberek erős akarattal mindenhol így akarják.«

Takács István